

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ

(Από το αρχαιοελληνικό έπος στο νεοελληνικό θέατρο)

Ο θάνατος του ομηρικού Οδυσσέα αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας, καθώς και πηγή έμπνευσης πολλών συγγραφέων, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Στην *Νέκυια*, την ραψωδία λ της ομηρικής *Όδυσσείας*, στην οποία περιγράφεται το ταξίδι του Οδυσσέα στο βασίλειο του Άδη, υπάρχει ένας χρησμός του Τειρεσία για την επιστροφή του Οδυσσέα στην Ιθάκη, την νίκη του εναντίον των μνηστήρων και τον θάνατό του (λ 100 – 137):

«Νόστον δίξηαι μελιθέα, φαίδιμ' Όδυσσεῦ·
τὸν δέ τοι ἀργαλέον θήσει θεός· οὐ γὰρ ὅτω
λήσειεν ἐννοσίγαιον, ὃ τοι κότον ἐνθετο θυμῷ,
χωόμενος ὅτι οἱ νῖδ' ὀϊλὸν ἐξαλάωσας.
ἀλλ' ἔτι μὲν κε καὶ ὥς κακά περ πάσχοντες ἴκοισθε,
αἶ κ' ἐθέλῃς σὸν θυμὸν ἐρυκακέειν καὶ ἐταίρων,
ὁππότε κε πρῶτον πελάσῃς εὐεργέα νῆα
Θρινακίῃ νήσῳ, προσφυγῶν ἰοειδέα πόντον,
βοσκομένας δ' εὖρητε βόας καὶ ἴφια μῆλα
Ἥελίου, δς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει.
τὰς εἰ μὲν κ' ἀσινέας ἑάας νόστον τε μέδῃαι,
καὶ κεν ἔτ' εἰς Ἰθάκην κακά περ πάσχοντες ἴκοισθε·
εἰ δέ κε σῖνῃαι, τότε τοι τεκμαίρομ' ὄλεθρον
νῆϊ τε καὶ ἐτάροις· αὐτὸς δ' εἴ πέρ κεν ἀλύξῃς,
ὁπὲ κακῶς νεῖται, ὀλέσας ἅπο πάντας ἐταίρους,
νῆὸς ἐπ' ἀλλοτρίῃς· δῆεις δ' ἐν πῆματα οἴκῳ,
ἄνδρας ὑπερφιάλους, οἳ τοι βίονα κατέδουσι
μνώμενοι ἀντιθέην ἄλοχον καὶ ἔδνα διδόντες.
ἀλλ' ἦ τοι κείνων γε βίας ἀποτίσσειαι ἐλθὼν»

* Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

αὐτὰρ ἐπὴν μνηστῆρας ἐνὶ μεγάροισι τεοῖσι
 κτείνης ἤδ' δόλῳ ἢ ἄμφιδὸν δ' ἐξεί χαλκῶ,
 ἔρχεσθαι δὴ ἔπειτα, λαβὼν εὐήρες ἔρετμόν,
 εἰς ὃ κε τοὺς ἀφίκηται οἱ οὐ ἴσασι θάλασσαν
 ἄνδρες, οὐδέ θ' ἄλεσσι μεμιγμένον εἶδαρ ἔδουσιν·
 οὐδ' ἄρα τοὶ ἴσασι νέας φοινικοπαρήνους,
 οὐδ' εὐήρε' ἔρετμά, τὰ τε πτερὰ νηυσὶ πέλονται.
 σῆμα δέ τοι ἐρέω μάλ' ἀριφραδές, οὐδέ σε λήσει·
 ὁππότε κεν δὴ τοι ξυμβλήμενος ἄλλος ὁδίτης
 φήγῃ ἀθηρηλοῖγόν ἔχειν ἀνὰ φαιδίμῳ ὦμῳ,
 καὶ τότε δὴ γαίῃ πήξας· εὐήρες ἔρετμόν,
 ῥέξας ἱερὰ καλὰ Ποσειδάωνι ἄνακτι,
 ἄρνεϊὸν ταυρόν τε συνὼν τ' ἐπιβήτορα κάπρον,
 οἴκαδ' ἀποστείχειν ἔρδειν θ' ἱερὰς ἐκατόμβας
 ἀθανάτοισι θεοῖσι, τοῖ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι,
 πᾶσι μάλ' ἐξείης· θάνατος δέ τοι ἐξ ἁλὸς αὐτῶ
 ἀβληχρὸς μάλα τοῖος ἐλεύσεται, ὅς κέ σε πέφνῃ
 γῆρα ὕπο λιπαρῶ ἀρημένον· ἀμφὶ δὲ λαοὶ
 ὄλβιοι ἔσσονται· τὰ δέ τοι νημερτέα εἶρω.»

Ὅπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μαρωνίτης¹, «με εντολή της Κίρκης ἐρ-
 χεται ο ἥρωας στον Ἄδη, να πάρει χρησμό από τον νεκρό πια, αλλά κατ' ἐξαί-
 ρεση ἐμφρονα, μάντη Τειρεσία· να μάθει το τέλος του ασυντέλεστου ακόμη νό-
 στου του. Πρόκειται για ένα εἶδος νεκρομαντείας, όπου όμως νόστος και θάνα-
 τος ανταλλάσσονται μεταξύ τους: για να νοστήσει ο Οδυσσεύς στην Ἰθάκη, πρέ-
 πει πρώτα να πεθάνει ζωντανός – να γίνει δισθανής, όπως το λέει η Κίρκη: δι-
 σθανέες, ὅτε τ' ἄλλοι ἅπαξ θνήσκουσ' ἄνθρωποι (μ 22)... Ο Οδυσσεύς νοστεί,
 έχοντας γνωρίσει ζωντανός την ἐμπειρία του θανάτου».

Κατ' ἀρχάς, στον χρησμό αυτό ο Τειρεσίας αναφέρεται υπαινικτικά στην
 οργή του Ποσειδώνα, του οποίου ο γιος ἔχει τυφλωθεῖ από τον Οδυσσεά. Γι' αυ-
 τό και ο πολυπόθητος νόστος του ἥρωα προβλέπεται δύσκολος. Ο Οδυσσεύς και
 οι σύντροφοί του θα πρέπει να εἶναι συγκρατημένοι, μόλις φθάσουν στο νησί της
 Θρινακίας², και να μη πειράξουν τα βόδια και τα πρόβατα του Ἥλιου που βό-
 σκουν εκεί. Η ἐπιστροφή του Οδυσσεά στην Ἰθάκη θα εἶναι ἀργή και ἀσχημη,

1. Ομήρου Οδύσσεια. Απόλογοι: Νέκεια. Ραψωδία λ. Εκδόσεις Στιγμή, Αθήνα 1994, σ. 60.

2. Πρόκειται για παλιό όνομα της Σικελίας. Παράγεται από την λ. θρῖναξ, ὁ, που ση-
 μαίνει την τρίαινα, η οποία ως γνωστόν ήταν ιερή στον Ποσειδώνα. Μεταγενέστερα, απαντά
 ο τύπος Θρινακρίη ή Τρινακρία (> τρεῖς ἄκραι = τρία ακρωτήρια).

με ξένο καράβι, κι αφού ο ήρωας θα έχει χάσει όλους τους συντρόφους του. Αλλά και στο παλάτι μόλις φθάσει, θα τον περιμένουν κι άλλες συμφορές από τους μνηστήρες, που σπαταλούν την περιουσία του και θέλουν την ισόθεη γυναίκα του δική τους. Μόλις σκοτώσει τους μνηστήρες, είτε με δόλο ή φανερά, ο Οδυσσέας θα πρέπει να φύγει από τον τόπο του, κρατώντας στο χέρι του ένα κουπί, μέχρι να φθάσει σε ανθρώπους που ούτε τη θάλασσα γνωρίζουν, ούτε το φαγητό τους αλατίζουν³, ούτε καν τα πλοία και τα κουπιά τους είναι γνωστά. Κι όταν στον δρόμο του βρεθεί κάποιος οδοιπόρος, που θα του πει πως αυτό που κρατά στον ώμο του είναι λιχνιστήρι⁴, τότε ο Οδυσσέας θα πρέπει να μπηξει στο χώμα το κουπί, να προσφέρει θυσίες στον Ποσειδώνα, κριάρι, ταύρο και κάπρο⁵, κι έπειτα να επιστρέψει στην πατρίδα του, κι εκεί να θυσιάσει μία εκατόμβη σε όλους τους θεούς. Ο θάνατός του, ήσυχος και γλυκός, θα τον βρει μακριά από την θάλασσα (ἐξ ἁλός), σε βαθιά, μεστά γεράματα· και γύρω του όλοι οι λαοί του θα ζουν ευτυχισμένοι...

Ο Heubeck⁶ παρατηρεί ότι «ο μάντης παραλείπει όσα η Κίρκη πρόκειται να πει στη συνέχεια και όσα ο ίδιος ως ένθεος προφήτης δεν μπορεί να φανερώσει. Εκείνος αναλαμβάνει να αποκαλύψει τις αιτίες των γεγονότων· εξ ου και οι υπαινικτικές αναφορές στην οργή του Ποσειδώνα, στα καθοριστικά γεγονότα της Θρινακίας και στην αναγκαιότητα να τελεσθεί αργότερα μια θυσία εξιλασμού. Ρόλος του Τειρεσία δεν είναι να παράσχει λεπτομέρειες για το ταξίδι του γυρισμού ούτε και πρακτικές συμβουλές· καταλληλότερη γι' αυτές είναι η Κίρκη...».

Στον χρησμό του Τειρεσία δεν γίνεται λόγος για τον τρόπο θανάτου του Οδυσσέα. Ο Θηβαίος μάντης προφητεύει μόνον ότι ο θάνατος του ήρωα θα επέλθει ανώδυνα, σε μεγάλη ηλικία, και ύστερα από μία ευτυχισμένη βασιλεία. Κατά τον Hölscher⁷ «η ίδια προφητεία, συνδεδεμένη με την προειδοποίηση για τους αντίξηλους, βρίσκεται στην αποκάλυψη του δαίμονα του Κάτω Κόσμου, του άρ-

3. «Οι άνθρωποι της ενδοχώρας αγνοούν ακόμα και τη χρήση του αλατιού στο φαγητό. Το στοιχείο αυτό ενδεχομένως να αντλήθηκε από θρύλους περί απομακρυσμένων λαών, για τους οποίους υπήρχε η δοξασία ότι δεν χρησιμοποιούσαν αλάτι». Βλ. Alfred Heubeck – Arie Hoekstra, *Omero Odissea*. Κείμενο και ερμηνευτικό υπόμνημα. Τόμος Β'. Ραψωδίες Ι – ΙΙ. Μετάφραση Ρένα Χαμέτη. Επιμέλεια Αντώνης Ρεγκάκος. Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2005, σ. 243.

4. Ξύλινο, αγροτικό εργαλείο με το οποίο ξεχωρίζεται ο καρπός των σιτηρών από το άχυρο.

5. Ο Heubeck, *Omero Odissea*, σ. 244, παρατηρεί ότι «η τριπλή θυσία που υπαγορεύεται από τον Τειρεσία (αργότερα επονομάστηκε *τριττύα* και *τριττός*) είναι μοναδική στον Όμηρο· είναι αντίστοιχη των Ρωμαϊκών *suovetaurilia* (καθαρτήρια θυσία, που συνίσταται στην προσφορά χοίρου, κριού και ταύρου)».

6. *Omero Odissea*, σ. 240.

7. *Die Odyssee. Epos Zwischen Märchen und Roman*. Μετάφραση Αγγελική Στασινοπούλου – Σκιαδά. Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2007, σσ. 149 – 150.

χοντα των βουβαλιών, στην ινδιάνικη ιστορία του "Κόκκινου Κύκνου": γύρισε πίσω όσο γίνεται πιο γρήγορα, γιατί τα αδέρφια σου επιχειρούν να αποκτήσουν με τη βία τη γυναίκα σου. Θα φτάσεις σε μεγάλη ηλικία και θα ζήσεις και θα πεθάνεις ευτυχισμένος».

Ο Τειρεσίας, λοιπόν, προφητεύει ότι ο Οδυσσέας θα πεθάνει πλήρης ημερών ήσυχα εξ' αλός. «Η σημασία της φράσης εξ' αλός είναι αινιγματική και αποτέλεσε αντικείμενο διχογνωμιών πρβ. τις "αναλυτικές" ερμηνείες των Schwartz, *Odysee* 140 – 41 και Theiler, *MH* 7 (1950) 120 – 21. Είναι, ωστόσο, βέβαιο ότι ο Τειρεσίας προλέγει για τον Οδυσσέα έναν θάνατο "μακριά από τη θάλασσα", στη στεριά. Ο Οδυσσέας θα ζει τότε στην πατρίδα του, απαλλαγμένος εν τέλει από τους κινδύνους της θάλασσας»⁸. Ο Ευστάθιος⁹ (*Οδ.* 1676, 43 – 45) αναφέρει: θάνατος δὲ ἔξαλος ὁ ἡπειρωτικὸς καὶ ἔξω θαλάσσης, ἵνα λέγῃ ὅτι εἰ καὶ δυστυχεῖς ὦ Ὀδυσσεῦ κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' ὁ θάνατός σοι οὐκ ἐν αὐτῇ ἔσται ἀλλ' ἔξω αὐτῆς. τινὲς δὲ ἐξ αλός γράφουσι κατὰ παράθεσιν ἐν δισὶ μέρεσι λόγου...

Με το τέλος της *Ὀδυσσεΐας* ο Όμηρος μας αφήνει με την εντύπωση πως ο ήρωάς του από εκεί και πέρα δεν είχε παρά να περιμένει τον φυσικό θάνατο και μάλιστα σε προχωρημένα γεράματα.

Στο έπος *Τηλεγονεία* (ή *Τηλεγονία*), που αποδίδεται στον **Ευγάμμωνα τον Κυρηναίο** και αποτελεί συνέχεια της *Ὀδυσσεΐας*, παρακολουθούμε την περιπλάνηση του Οδυσσέα για τον εξευμενισμό του Ποσειδώνα, η οποία συσχετίζεται με τον προαναφερθέντα ομηρικό χρησμό. Στο δεύτερο μέρος της *Τηλεγονείας* συναντάμε το τραγικό θέμα πατέρα και γιου. Ο Τηλέγονος, γιος του Οδυσσέα από την Κίρκη, αναζητώντας τον πατέρα του αποβιβάζεται στην Ιθάκη, όπου και σκοτώνει τον Οδυσσέα, τον οποίο δεν γνωρίζει, με ένα δόρυ που η αιχμή του απολήγει σε αγνάθι ψαριού. Κατά τον Lesky¹⁰ «πολλές φανταστικές λεπτομέρειες, με αποκορύφωμα τούς μεγαλόπρεπους γάμους της Πηνελόπης με τον Τηλέγονο, και της Κίρκης με τον Τηλέμαχο, προδίνουν πλούσια την όψιμη προέλευση αυτού του ποιήματος και κάμνουν πιθανή την πληροφορία του Ευσέβιου, ότι η ακμή του Ευγάμμωνα πέφτει στην 53^η Ολυμπιάδα (568 – 565 π.Χ.). Με αυτό μπορεί να ορισθεί ένα κατώτερο σύνορο για επική ποίηση αυτού του είδους».

Από την *Χρηστομάθεια* του Πρόκλου (*Homeri Opera*, τ. V, *Τηλεγονίας β Εὐγάμμωνος*, σ. 109) πληροφορούμεθα μεταξύ άλλων και τα εξής: Μετά την ταφή των μνηστήρων, ο Οδυσσέας, αφού θυσίασε στις Νύμφες, ταξίδεψε στην Ήλιδα, για να επιθεωρήσει τα βουκόλιά του. Εκεί φιλοξενήθηκε από τον Πολύξενο, από τον οποίο και έλαβε ως δώρο έναν κρατήρα. Έπειτα επέστρεψε στην Ιθά-

8. Heubeck, *Omero Odissea*, σ. 244.

9. Tom. I, σ. 404, Johann Gottfried Stallbaum.

10. *Geschichte der griechischen Literatur*. Μετάφραση Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη. 5^η Έκδοση αναθεωρημένη, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 138.

κη και τέλεσε τὰς ὑπὸ Τειρεσίου ῥηθεΐσας θυσίας. Στην συνέχεια πήγε στην Θεσπρωτία, παντρεύτηκε την βασίλισσα Καλλιδίκη, ηγήθηκε δε των Θεσπρωτῶν στον πόλεμο που ξέσπασε ανάμεσα σ' αυτούς και τους Βρύγους. Μετά τον θάνατο της Καλλιδίκης, την εξουσία ανέλαβε ο Πολυπόιτης, γιος του Οδυσσέα από την Καλλιδίκη, ο δε Οδυσσέας επέστρεψε στην Ιθάκη. Εν τω μεταξύ ο Τηλέγονος, ο οποίος ταξίδευε αναζητώντας τον πατέρα του, αποβιβάστηκε στην Ιθάκη κι άρχισε να λεηλατεί το νησί. Ο Οδυσσέας έσπευσε να διώξει τον επιδρομέα, ο δε Τηλέγονος, αγνοώντας ποιον είχε μπροστά του, σκότωσε τον πατέρα του, έπειτα δε μετέφερε το σώμα του Οδυσσέα στο νησί της μητέρας του, παίρνοντας μαζί του την Πηνελόπη και τον Τηλέμαχο, στους οποίους η Κίρκη χάρισε την αθανασία. Τέλος, ο Τηλέγονος έζησε μαζί με την Πηνελόπη, και ο Τηλέμαχος μαζί με την Κίρκη.

Ο Απολλόδωρος (Επιτομή, VII, 34 κ.εξ.) αναφέρεται σε πολλά από τα προαναφερθέντα στοιχεία, και προσθέτει ότι η αιχμή του δόρατος, με το οποίο ο Τηλέγονος τραυμάτισε θανάσιμα τον Οδυσσέα, ήταν κατασκευασμένη από το κέντρον τρυγόνος¹¹ (...καὶ Ὀδυσσεά βοηθοῦντα τῷ μετὰ χειρὸς δόρατι Τηλέγονος <τρυγόνος> κέντρον τὴν αἰχμὴν ἔχοντι τιτρώσκει, καὶ Ὀδυσσεὺς θνήσκει...).

Από τα Σχόλια¹² του στ. 134 της Νεκυίας [... θάνατος δέ τοι ἐξ ἄλδς αὐτῶ] αντλούμε πληροφορίες για την κατασκευή του δόρατος του Τηλεγόνου: καί φασιν ὡς ἐντεύξει τῆς Κίρκης Ἥφαιστος κατεσκεύασε Τηλεγόνῳ δόρου ἐκ τρυγόνος θαλασσίας, ἦν Φόρκυς ἀνείλεν ἐσθίουσαν τοὺς ἐν τῇ Φορκίδι λίμνῃ ἰχθύς · οὗ τὴν μὲν ἐπιδορατίδα ἀδαμαντίνην, τὸν δὲ στύρακα χρυσοῦν εἶναι, τὸν Ὀδυσσεά ἀνείλεν.

Για τον θάνατο του Οδυσσέα από το δόρυ του Τηλεγόνου κάνει λόγο και ο Ευστάθιος¹³ (Ὀδ. 1676, 45 – 48): ...Τηλέγονος ὁ Κίρκης καὶ Ὀδυσσεὺς ἡφαιστότευκτον δόρου ἔχων οὗ ἀδαμαντίνῃ μὲν ἡ ἐπιδορατίς, αἰχμὴ δὲ κέντρον θαλαττίας τρυγόνος, χρυσοῦς δὲ ὁ στύραξ. καὶ ἐλθὼν ἐκ Τυρσηνίας εἰς ἀναψηλάφησιν τοῦ πατρὸς καὶ λεηλατῶν ἀγνοοῖα τὰ ἡπειρωτικὰ τοῦ Ὀδυσσεὺς κτήματα καὶ εὐρὼν ἀντίπαλον τὸν πατέρα, ἀνείλεν οὐκ εἰδώς...

11. Η λ. τρυγόν, ἢ, σημαίνει κατ' αρχάς το τρυγόνι. Εδώ, τίθεται με την σημασία εἶδους ἰχθύος ἔχοντος κέντρον κατὰ τὴν οὐρὰν (LSJ⁹). Κατὰ δε τον Ησύχιο: ἰχθύς θαλάσσιος, ἥς τὸ κέντρον δηλητηρίον. Το σημερινό όνομα είναι «σελάχι» ἢ «σαλάχι». Πρόκειται για ψάρι με πεπιεσμένο στη ράχη και την κοιλιά σώμα, πλακοειδῆ λέπια, μεγάλη ουρά σαν μαστίγιο (που έχει μερικές φορές δηλητηριώδες αγκάθι), το οποίο κολυμπά γρήγορα και συνήθως κινείται σε αμμόδεις και λασπώδεις βυθούς. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Δεύτερη Έκδοση, Αθήνα 2002.

12. Dindorf, Tom. II, σ. 487, 14 – 18.

13. Tom. I, σ. 404.

Επίσης, ο **Οππιανός** από την κιλικική πόλη Ανάζαρβο (*Άλιευτικά*¹⁴, 2, 503 – 508) αναφέρει:

*Ἐνθα τὸν αἰολόμητιν Ὀδυσσεά, μυρία πόντον
ἄλγεα μετρήσαντα πολυκμήτοισιν ἄεθλοις,
τρυνγὼν ἀλγινόεσσα μῆ κατενῆρατο ῥιπῇ.*

Ο **Ι. Κακριδής**¹⁵, αναφερόμενος στην νεκρομαντεία του **Τειρεσία**, παρατηρεί ότι «...οι προφητείες είναι πάντα διφορούμενες...» και ότι «πραγματικά, ο θάνατος βρίσκει τον **Οδυσσέα** από τη θάλασσα, όχι μόνο επειδή ο **φονιάς** είχε φθάσει στην **Ιθάκη** με **καράβι**, αλλά και γιατί το **φονικό όπλο** ήταν **θαλασσινό**».

Το επίθ. **ἀκανθόπληξ** προσδιορίζει τον **Οδυσσέα** και στο δράμα του **Σοφοκλή** **Ὀδυσσεὺς ἀκανθόπληξ**, από το οποίο σώζονται ελάχιστα μόνον αποσπάσματα¹⁶. Κατά την σοφύκλεια παραλλαγή, ο **Οδυσσέας**, πριν επιστρέψει στην **Ιθάκη**, πήγε στην **Θεσπρωτία**, να ρωτήσει το **μαντείο της Δωδώνης** για τους κινδύνους που ενδεχομένως τον περίμεναν στην πατρίδα του. Οι **ιέρειες** του αποκρίθηκαν πως ο **θάνατος** θα τον έβρισκε από τον γιο του. Ο **Οδυσσέας**, αγνοώντας την ύπαρξη του γιου του **Τηλεγόνου**, σκέφθηκε φυσικά τον **Τηλέμαχο**. Έτσι, γύρισε στην **Ιθάκη** και πήγε πρώτα σαν **άγνωστος ταξιδιώτης** στον **Εύμαιο**, ο οποίος στη συνέχεια τον οδήγησε στο **παλάτι**. Ο **Οδυσσέας**, λυτρωμένος για λίγο από τον φόβο του θανάτου, μετά την πληροφορία για την απουσία του **Τηλεμάχου**, εμφανίστηκε στην **Πηνελόπη**, κι έπειτα συμφώνησε με τους **μνηστήρες** να φύγουν από το **παλάτι**, με τον όρο να τον **αποζημιώσουν** για όσες **ζημιές** είχαν προκαλέσει κατά την διάρκεια της απουσίας του. Όταν ο **Οδυσσέας** έμαθε πως κάποιος **καράβι** είχε **αράξει** στην **Ιθάκη**, και πως οι ναύτες είχαν **βγει έξω** για **λεηλασίες**, έτρεξε με τον στρατό του, να τους **διώξει**. **Χτυπήθηκε** όμως από τον **αρχηγό των επιδρομέων** μ' ένα **κοντάρι**, που αντί για **σιδερένια λόγχη** είχε το **αγκάθι ενός σαλαχιού**. **Ετοιμοθάνατος** μεταφέρθηκε στο **παλάτι**, όπου **παραπονέθηκε** για το **μαντείο** που τον είχε **γελάσει**, λέγοντάς του να **φυλάγεται** από τον γιο του, ενώ **τελικά** **χτυπήθηκε** από κάποιον **ξένο**. **Σύντομα** όμως **φανερώθηκε** πως ο **φονιάς** ήταν ο **γιος** του **Τηλέγονος**, που του είχε **γεννήσει** η **Κίρκη**.

Κατά τον **Pearson**¹⁷, το **δραματικό στοιχείο** αυτής της **ιστορίας** **απαντά** **κατ' αρχάς** στην **Ὑπόθεσιν** της **Ὀδυσσεΐας** (**Dind. I, p. 6, 13 – 23**): *καὶ βιώσας χρό-*

14. Ποιητικό έργο αποτελούμενο από πέντε βιβλία, το οποίο παρέχει πληροφορίες για το ψάρεμα και είναι αφιερωμένο στον **Μάρκο Αυρήλιο**.

15. *Ελληνική Μυθολογία*. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1987, Τόμος 5 *Τρωικός πόλεμος*, σσ. 303 – 304.

16. *TrGFS*. Radt, Göttingen 1999, απ. 453 – 461.

17. *The Fragments of Sophocles*, Amsterdam 1963, 107.

ρους πολλούς υπό του ιδίου παιδός Τηλεγόνου του από Κίρκης αὐτῷ γενομένου καταλύει τὸν βίον. τὸν γὰρ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ θάνατον ἐκ τινων μαντευμάτων ἐλπίζων, τὸν Τηλέμαχον ἐφυλάττετο καὶ συνεῖναι αὐτῷ παρητεῖτο. ὅτε οὖν ὁ Τηλέγονος τὴν Ἰθάκην κατέλαβε καὶ ἑαυτὸν τῷ πατρὶ κατεμήννε μὴ προσδεχομένων αὐτὸν τῶν φυλάκων κἀντεῦθεν κραυγῆς γενομένης ὥς ἔτι νυκτὸς οὔσης, νομίσας Ὀδυσσεὺς τὸν Τηλέμαχον εἶναι, ἀνίσταται μετὰ ξίφους. καὶ συμπεσὼν Τηλεγόνῳ πλήττεται ὑπ' αὐτοῦ τῷ κέντρῳ τῆς τρυγόνος. καὶ τοῦτῳ τῷ τρόπῳ Ὀδυσσεὺς ἀναιρεῖται. μαθὼν οὖν Τηλέγονος ὅτι τὸν πατέρα ἀνείλε πενθήσας αὐτὸν πικρῶς ἀνεχώρησε τῆς Ἰθάκης.

Ο Δίκτης ἀπὸ τὴν Κρήτη¹⁸ (πρώιμη αυτοκρατορική εποχή, 1^{ος} αἰ. μ.Χ.) στο χρονικὸ με τίτλο *Ἐφημερὶς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου* (6, 15) ἀφηγείται τὴν προαναφερθεῖσα ἐκδοχή, με τὴν προσθήκη τεσσάρων νέων στοιχείων: 1) ὅτι ἡ θαλασσινή τρυγὸνα ἦταν σύμβολο τοῦ νησιοῦ τῆς Κίρκης, ὅπου εἶχε γεννηθεῖ ὁ Τηλέγονος, 2) ὅτι ὁ Οδυσσεὺς ρώτησε τὸν ξένο, ποῦ τὸν τραυμάτισε, ποίος ἦταν, 3) ὅτι ὁ Τηλέγονος φανέρωσε στὸν ετοιμοθάνατο πατέρα του τὸ ὄνομά του, τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του καὶ τὸ νησί ὅπου γεννήθηκε, καὶ 4) ὅτι ὁ Οδυσσεὺς πέθανε ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες, γέροντας προχωρημένης ἡλικίας ἀλλὰ με τὶς δυνάμεις τοῦ ἀχμαίε.

Αξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Δίκτη (6, 14) καὶ σὲ κάποιον ὄνειρο ποῦ ἐβλεπε συχνὰ ὁ Οδυσσεὺς, λίγο πρὶν πεθάνει: ...ἐβλεπε, λέει, μὴ μορφή, μισὴ ἀνθρώπινη καὶ μισὴ θεϊκή, με πρόσωπο ἀπίστευτης ομορφιάς, νὰ ἀναδύεται ξαφνικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο πάντοτε τόπο. Καὶ ὅταν ἐκεῖνος με ὕψιστο πόθο ἀπλωνε τὰ χέρια τοῦ λαχταρώντας νὰ ἀγκαλιάσει τὴ μορφή, τοῦ ἀπαντοῦσε ἐκεῖνη με ἀνθρώπινη φωνή ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἐνώση εἶναι μαρὴ ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιο αἷμα καὶ ἔχουν τὴν ἴδια καταγωγή. Καὶ ὅτι μέλλεται ὁ ἕνας νὰ σκοτώσει κάποτε τὸν ἄλλο. Τότε, λέει, ἐνόσω τὸν βασάνιζε βαθύτατη σκέψη καὶ σφοδρότατα ἐπιθυμοῦσε νὰ μάθει τὴν αἰτία αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ἐβλεπε νὰ σηκώνεται μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα κάποιον σημάδι καὶ νὰ περνᾷ ἀνάμεσά τους. Ὑστερα, με δεύτερη ἐντολή τῆς μορφῆς ἐμπαινε τὸ σημάδι ἐκεῖνο ἀνάμεσά τους καὶ τοὺς χωρίζε. Ὅλοι οἱ παρενρισκόμενοι τὸν ἐξηγήσαν ὅτι τὸ ὄνειρο αὐτὸ προμηνεὶ ὀλέθρο γιὰ ἐκεῖνον καὶ πρόσθεσαν ὅτι πρέπει νὰ προσέχει κάποια δολιότητα τοῦ γιου του. Ἔτσι ὁ Τηλέμαχος θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν πατέρα του ὑπόπτος καὶ στάλθηκε στα χωράφια ποῦ εἶχαν στὴν Κεφαλληνία. Τὸν συνόδευαν μάλιστα γιὰ νὰ τὸν φρουροῦν πιστότατοι ἄντρες. Ὁ ἴδιος ὁ Οδυσσεὺς ἀποσύρθηκε σὲ ἄλλή πε-

18. Δίκτης ὁ Κρητικὸς, *Ἐφημερίδα τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου* (ὅπως τὴ μετέφρασε ὁ Λεύκιος Σεπτίμιος ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ στα λατινικά). Δάρης ὁ Φρύγας, *Ἱστορία γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας*. Εἰσαγωγή καὶ μετάφραση ἀπὸ τὰ λατινικά Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Εκδόσεις Ἄγρα 1996.

ριοχή, μυστική και απόμακρη, για να προσπαθήσει (όσο μπορούσε) να αποφύγει να πραγματοποιηθεί το όνειρο.

Η τραγωδία του Λατίνου ποιητή Πακουβίου (220 – 130 π.Χ.) *Niptra* αποτελεί διασκευή του σοφοκλείου *Όδυσσέως ακανθόπληγος*. Δεν είναι βέβαιο εάν ο τίτλος *Niptra* αποτελεί εναλλακτικό τίτλο της προαναφερθείσας σοφοκλείας τραγωδίας ή χαρακτηρίζει κάποια άλλη τραγωδία του Σοφοκλή¹⁹. Σημειωτέον ότι ο Πακούβιος διασκεύαζε τα ελληνικά πρωτότυπα με πολύ μεγαλύτερη ελευθερία σε σύγκριση με τους προγενεστέρους του. Ο τίτλος *Niptra* αναφέρεται πιθανόν στο πλύσιμο, την *νίψιν* των ποδιών του Οδυσσέα, μετά τον τραυματισμό του από την δηλητηριώδη αιχμή του δόρατος.

Η πλοκή του απολεσθέντος δράματος του Σοφοκλή *Ευρύαλος*, στο οποίο γίνεται και πάλι λόγος για τον θάνατο του Οδυσσέα, απαντά στα *Έρωτικά παθήματα* του Παρθενίου (Γ' *Περί Εύειπης*): Όταν ο Οδυσσέας σκότωσε τους μνηστήρες, πήγε στην Ήπειρο, για να πάρει χρησμό από το μαντείο της Δωδώνης, και φιλοξενήθηκε από τον βασιλιά Τυρίμμα. Η Εύειπη, κόρη του βασιλιά, γέννησε από τον Οδυσσέα τον Ευρύαλο, όταν ο Οδυσσέας βρισκόταν πια στην πατρίδα του. Μετά από χρόνια, η Εύειπη έστειλε τον Ευρύαλο στην Ιθάκη, για να βρει τον πατέρα του και να του παραδώσει ένα γράμμα με μυστικά σημάδια, αποδεικτικά της ταυτότητάς του. Εκείνη την ημέρα ο Οδυσσέας απουσίαζε από το παλάτι, και η Πηνελόπη, κρατώντας το γράμμα στα χέρια της και έχοντας από καιρό πληροφορηθεί την παράνομη σχέση του άντρα της, αποφάσισε να εξοντώσει τον Ευρύαλο. Έτσι, μόλις ο Οδυσσέας επέστρεψε, πείστηκε από την γυναίκα του πως ο νεαρός ξένος είχε έρθει, για να τον δολοφονήσει. Ο Οδυσσέας ξεγελάστηκε και σκότωσε τον Ευρύαλο, πριν ακόμη εκείνος προλάβει να του μιλήσει. Όμως, η τιμωρία δεν άργησε· ο παιδοκτόνος σύντομα βρήκε τον θάνατο από έναν άλλο νόθο γιο του, τον Τηλέγονο (και ού μετὰ πολὺν χρόνον ἢ τότε ἀπεργάσασθαι πρὸς τῆς αὐτοῦ αὐτοῦ γενεᾶς τρωθεὶς ἀκάνθη θαλασσίας τρυγόνος ἐτελεύτησεν).

Στο έργο του Λουκιανού *Άληθής Ιστορία* (2, 35) ενδιαφέρον παρουσιάζει μία σχετική με το θέμα μας επιστολή του Οδυσσέα στην Καλυψώ: *Όδυσσεὺς Καλυψοῖ χαίρειν. Ἴσθι με, ὡς τὰ πρῶτα ἐξέπλευσα παρὰ σοῦ τὴν σχεδίαν κατασκευασάμενος, ναυαγία χρησάμενον μόλις ὑπὸ Λευκοθέας διασωθῆναι εἰς τὴν τῶν Φαίακων χώραν, ὅφ' ὧν εἰς τὴν οἰκείαν ἀποπεμφθεὶς κατέλαβον πολλοὺς τῆς γυναικὸς μνηστήρας ἐν τοῖς ἡμετέροις τρυφῶντας· ἀποκτείνας δὲ ἅπαντας ὑπὸ τοῦ Τηλεγόνου ὕστερον τοῦ ἐκ Κίρκης μοι γενομένου ἀνηρέθην, καὶ νῦν εἰμι ἐν τῇ Μακάρων νήσῳ πάννυ μετανοῶν ἐπὶ τῷ καταλιπεῖν τὴν παρὰ σοὶ δίαί-*

19. Στην έκδοση του A. Nauck, TGF, Hildesheim 1964, απαντά ο τίτλος *Όδυσσεὺς ἀκανθόπληξ ἢ Νίπτρα* (απ. 415 - 423), ενώ στην έκδοση του S. Radt, TrGF, Göttingen 1999, εκτός από την τραγωδία *Όδυσσεὺς ἀκανθόπληξ* (βλ. υποσημ. 16), υπάρχει και ο ξεχωριστός τίτλος *Νίπτρα* (απ. 451a).

ταν και την υπό σου προτεινομένην ἀθανασίαν. ἤν οὖν καιροῦ λάβωμαι, ἀποδράς ἀφίξομαι πρὸς σέ. ταῦτα μὲν ἐδήλουν ἡ ἐπιστολή...

Ο γραμματικός Σέρβιος (4^{ος} αι. μ.Χ., ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος Θεοδοσίου), σχολιάζοντας τὸν στ. 44 τοῦ 2^{ου} βιβλίου τῆς Αἰνείας, ἀναφέρει καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ Οδυσσεὺς σκοτώθηκε ἀπὸ τὸν γιο τοῦ Τηλέγονο (...*qui filios habuit Telemahum ex Penelope, ex Circe vero Telegonum, a quo etiam inscio, cum is ipse patrem quaereret, occisus est*...). Στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ σχολίου, ὁ Σέρβιος ἐπανερχεται στὸ ἴδιο θέμα, προσθέτοντας ὅτι ὁ Οδυσσεὺς πέθανε εἴτε ἀπὸ γεράματα εἴτε ἀπὸ τὸν Τηλέγονο, χτυπημένος ἀπὸ τὸ κέντρον θαλάσσιου κήτους (...*necatur autem vel senectute vel Telegoni filii manu aculeo marinae beluae extinctus*).

Ο Οράτιος (*Carmina*, III, 29, 8), κáνοντας λόγο γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς πόλης Tusculum ἀπὸ τὸν γιο τοῦ Οδυσσεά καὶ τῆς Κίρκης, χαρακτηρίζει τὸν Τηλέγονο ὡς πατροκτόνο (*Telegoni iuga parricidae*).

Ο Οβίδιος (*Tristia*, I, 1, 114) ἀναφέρει τὸν Οιδίποδα καὶ τὸν Τηλέγονο ὡς χαρακτηριστικὰ παραδείγματα πατροκτόνων (*Oedipodas facito Telegonosque voces*).

Απὸ τὸν Λατῖνο μυθογράφο Υἱόνο (*Fabulae*²⁰, 127) ἀντλούμε διάφορα νέα στοιχεῖα: 1) ὅτι ὁ Τηλέγονος ὁδηγήθηκε στὴν Ἰθάκη ἀπὸ κάποια τρικυμία, καὶ ἐξαντλημένος ἀπὸ τὴν πείνα ἄρχισε νὰ λειλατῇ τοὺς ἀγροὺς, 2) ὅτι ὁ Τηλέμαχος συνόδεψε τὸν Οδυσσεά σ' αὐτὴ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων, 3) ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Οδυσσεά ἦταν σύμφωνος μ' ἓναν χρησμό, *quod ei responsum fuerat ut a filio caveret mortem*, καὶ 4) ὅτι ἡ ἐπιστροφή στὸ νησί τῆς Κίρκης καὶ οἱ γάμοι τοῦ Τηλεγονοῦ με τὴν Πηνελόπη καὶ τοῦ Τηλεμάχου με τὴν Κίρκη συνέβησαν μετὰ ἀπὸ διαταγὴ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς.

Τὸ θέμα τῆς ἀκούσιας πατροκτονίας βρῖσκεται, ὡς γνωστόν, καὶ στὸν μῦθο τοῦ Οιδίποδα. Γενικά, ἡ σύγκρουση πατέρα καὶ γιου ἀποτελεῖ ἓνα σύνθημα μοτίβο τῆς παγκόσμιας μυθολογίας, καὶ ἀπαντᾷ σὲ γερμανικὲς, ἱρλανδικὲς καὶ περσικὲς παραδόσεις²¹.

Ο Αἰσχύλος, θέλοντας νὰ ἀποφύγει τὴν πατροκτονία, παρήλλαξε τὸ θέμα. Ἐτσι, στὸ υπ' αριθ. 275 τῆς ἐκδόσεως Radt²² ἀπόσπασμα τοῦ ἀπολεσθέντος δράματος *Ψυχαγωγοί*, ἀναφέρεται σὲ κάποια ἄλλη προφητεία τοῦ Τειρεσία γιὰ τὸν θάνατο τοῦ ὀμηρικοῦ ἥρωα. Συγκεκριμένα, ὁ μάντης, ἀπευθυνόμενος στὸν Οδυσσεά, προλέγει ὅτι ὁ θάνατός του θὰ προέλθει ἀπὸ τὸ ἀγκάθι κάποιου ψαριοῦ ποὺ θὰ βρῖσκεται μέσα στὴν κουτσουλιά ἐνὸς ἐρωδιού, ὁ ὁποῖος κάποτε θὰ πετάξει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του:

20. Συλλογὴ 277 μῦθων σὲ πεζὸ λόγο.

21. Βλ. El. Frenzel, *Motive der Welt Literatur*, Stuttgart 1999, σσ. 727 κ.εξ.

22. TrGF, Göttingen 1985.

ἔρωδιός γὰρ ὑπόθεν ποτῶμενος
 ὄνθῳ σε πλήξει νηδύος χαλώμασιν·
 ἐκ τοῦδ' ἄκανθα ποντίου βοσκήματος
 σήφει παλαιὸν δέρμα καὶ τριχορρύνες.

Ο ιστορικός **Θεόπομπος** (Müller FHG, 114, σ. 296) αναφέρει μία άλλη εκδοχή για τον θάνατο του Οδυσσέα: όταν ο ἥρωας επέστρεψε στην Ιθάκη, βρήκε την Πηνελόπη να έχει συνάψει ερωτικές σχέσεις με τους μνηστήρες, και γι' αυτό εγκατέλειψε το νησί του, πήγε στην Τυρρηνία, εγκαταστάθηκε στην Γορτυνία, όπου και πέθανε δολοφονημένος από τους κατοίκους της (...*παραγενόμενος ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ τὰ περὶ τὴν Πηνελόπην ἐγνωκώς, ἀπῆρεν εἰς Τυρσηνίαν, καὶ ᾤκησε τὴν Γορτυναίαν, ἔνθα καὶ τελευτᾷ ὑπ' αὐτῶν*). Η πληροφορία του ιστορικού για την δολοφονία του Οδυσσέα από τους κατοίκους της Γορτυνίας δεν απαντά σε άλλο κείμενο. Ο Grimal²³ αναφέρει ότι ο Οδυσσεάς πέθανε στην Γορτυνία από την λύπη που του προξένησε ο θάνατος του Τηλεμάχου και της Κίρκης.

Κατά τον **Απολλόδωρο** (*Ἐπιτομή*, VII, 40), ο Νεοπτόλεμος, επιθυμώντας να γίνει κυρίαρχος της Κεφαλληνίας, εξόρισε τον Οδυσσέα, ο οποίος κατέφυγε στην Αιτωλία, όπου παντρεύτηκε την κόρη του Θόαντος, από την οποία και απέκτησε έναν γιο, τον Λεοντοφόνο, και πέθανε εκεί, σε μεγάλη ηλικία (...*γηραιὸν τελευτῆσαι*).

Ο **Πausανίας** στα *Ἀρκαδικὰ* (VIII, 12, 5 – 6) κάνει λόγο για τις πληροφορίες που αντλούμε από την *Θεσπρωτίδα*²⁴: ο Οδυσσεάς, μετά την επιστροφή του από την Τροία, απέκτησε από την Πηνελόπη ένα γιο, τον Πτολιπόρθη. Όταν όμως, σύμφωνα με μια παράδοση των Μαντινέων, ανακάλυψε πως η Πηνελόπη είχε εραστές, την έδιωξε από το παλάτι, κι εκείνη πήγε πρώτα στη Σπάρτη και αργότερα στη Μαντινεία, όπου και πέθανε (...*καὶ ἀποπεμφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ, τὸ μὲν παραντίκα ἔς Λακεδαίμονα παρελθεῖν, χρόνῳ δὲ ὕστερον ἐκ τῆς Σπάρτης εἰς Μαντινείαν μετοικῆσαι, καὶ οἱ τοῦ βίου τὴν τελευτὴν ἐνταῦθα συμβῆναι*).

Σύμφωνα με τον **Πλούταρχο** (*Ἑλληνικά Αἶτια*, 14, 294 c – d), ο Οδυσσεάς εγκατέλειψε την Ιθάκη, και εγκαταστάθηκε στην Ιταλία, αφήνοντας την διακυβέρνηση του παλατιού του αλλά και όλου του νησιού στον Τηλέμαχο.

Αξιοσημείωτη είναι και η πληροφορία του **Ελλανίκου** (Jacoby FGrH 4. F 84), κατά την οποία ο Οδυσσεάς πήγε στην Ιταλία μαζί με τον Αινεία (...*Αἰνεῖαν*

23. *Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine*, Presses Universitaires de France, Paris 1951, σ. 474.

24. Κατά τον Lesky (βλ. σ. 138), «...η διήγηση για την περιπλάνηση του Οδυσσέα στην ηπειρώτικη χώρα της Θεσπρωτίας, για έναν καινούργιο γάμο και νικηφόρες μάχες εναντίον των Βρύγων, προέρχεται μάλλον από μιαν παλιότερη *Θεσπρωτίδα*, που την αναφέρει ο Πausανίας (8, 12, 5)».

φησὶν ἐκ Μολοττῶν εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως, οἰκιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως. Ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ρώμης).

Ο Λατίνος ιστοριογράφος Τάκιτος, στο ἔργο του *Germania*²⁵ (3, 1–5), κάνει λόγο για την ἀφιξή του Οδυσσέα στις ὄχθες του ποταμοῦ Ρήνου. Συγκεκριμένα, ο ιστορικός γράφει: ...ο Οδυσσέας στη μακρινὴ ἐκεῖνη και μυθικὴ περιπλάνησή του σ' αὐτὸν τὸν Ωκεανό, ἀφού ἐφθασε, ἀράξε στις ακτές της Γερμανίας, και ὅτι τὸ Ασκιπύργιο (*Asciburgium*), που βρίσκεται σε μια ὄχθη του Ρήνου και σήμερα κατοικεῖται, ἀπὸ τὸν Οδυσσέα χτίστηκε και πήρε τὸ ὄνομα...

Ούτε, ὅμως, ο Πλούταρχος ούτε ο Ελλάνικος ούτε ο Τάκιτος αναφέρονται στὸν θάνατο τοῦ Οδυσσέα στὴν Ἰταλία ἢ τὴν Γερμανία, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τα μυστηριώδη αὐτὰ ταξίδια τοῦ ομηρικοῦ ἥρωα πραγματοποιήθηκαν πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Αξιοσημείωτη εἶναι ἡ αναφορὰ στὸν Οδυσσέα, στὸ τέλος τοῦ 10^{ου} βιβλίου τῆς *πλατωνικῆς Πολιτείας*, τὸ ὁποῖο πραγματεύεται τὸν τρίτο ἀπὸ τοὺς μεγάλους μύθους τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὸν Ἄδη. Εἰς παρακολουθοῦμε τὴν διήγηση τοῦ Ἡρόδου τοῦ Ἀρμενίου σχετικά με τὴν ψυχὴ, που ἐπιλέγει τὴν μελλοντικὴ τῆς ζωῆς.²⁶ Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον παρουσιάζει στὴν διήγηση ἡ ἐπιλογὴ που ἔκανε ἡ κάθε ψυχὴ – γιὰ τὴν μετὰ τὸν θάνατο τοῦ σώματος ζωὴ τῆς –, μιὰ ἐπιλογὴ που εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πείρας που εἶχε ἀποκτήσει στὴν προηγούμενη ζωὴ. Ὁ ἐνδοξος και πολυταξιθεμένος Οδυσσέας διάλεξε τὴν μοῖρα ἐνός ἀσημοῦ και ἡσυχου ἰδιώτη· X, 620c-d: ...κατὰ τύχην δὲ τὴν Ὀδυσσέως λαχοῦσαν πασῶν ἐσάτην αἶρησμένην ἵεναι, μνήμη δὲ τῶν προτέρων πόνων φιλοτιμίας λεωφηνῶν ζῆτεῖν περιούσαν χρόνον πολὺν βίον ἀνδρὸς ἰδιώτου ἀπράγμονος, και μόγις εὐρεῖν κείμενον που και παρημελημένον ὑπὸ τῶν ἄλλων, και εἰπεῖν ἰδοῦσαν ὅτι τὰ αὐτὰ ἂν ἔπραξεν και πρώτη λαχοῦσα, και ἀσμένην ἐλέσθαι...

Απὸ τὸν Δάντη, τὸν κορυφαῖο ποιητὴ τῆς Ἰταλίας, ο Ὅμηρος χαρακτηρίζεται ὡς ὁ «ποιητὴς τῶν ποιητῶν», τοποθετούμενος ἀκόμη πιο ψηλά και ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐκφραστὲς τῆς ρωμαϊκῆς παράδοσης, τὸν Οράτιο και τὸν Οβίδιο. Ὅμως, οἱ πρωταγωνιστὲς τῶν ομηρικῶν ἐπῶν, αὐτοὶ στοὺς ὁποίους ἡ ἀπαράμιλλη τέχνη τοῦ Ομήρου χάρισε τὴν ἀθανασία, περιγράφονται στὴν *Θεία Κωμωδία*, ἰδιαιτέρως στὴν *Κόλαση*, ὡς ἀρνητικὰ παραδείγματα. Εἰδικὰ ὁ Οδυσσεύς ἀποτελεῖ παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν, ἀφού βαρύνεται γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας.

Στὸ 26^ο ἄσμα τῆς *Κόλασης*, ὁ Δάντης διηγεῖται μετὰξὺ ἄλλων ὅτι, ὅταν

25. Μικρὸ σε ἔκταση ἱστορικὸ ἔργο που περιγράφει τὴν Γερμανία, με τὴν ὁποία οἱ Ρωμαῖοι ἀσχολοῦνταν τότε ἰδιαιτέρως, και τοὺς κατοίκους τῆς. Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη και ἀκριβέστατη περιγραφή τῆς χώρας (βλ. Σπυρίδωνος Σακελλαροπούλου, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τῶν Λατινικῶν Γραμμάτων*, Ἐκδόσεις Παπαδήμα, Ἀθήνα 1971, σ. 290).

26. βλ. Lesky, σ. 734.

έφτασαν με οδηγό τον Βιργίλιο στον 8^ο Κύκλο²⁷, συνάντησαν εκεί τις ψυχές του Διομήδη και του Οδυσσέα τυλιγμένες στις φλόγες. Ο Δάντης θέλησε να τους μιλήσει, αλλά τον συγκράτησε ο Βιργίλιος, ο οποίος τελικά πήρε ο ίδιος τον λόγο και τους παρακάλεσε να διηγηθούν ποιο τέλος είχε η ζωή τους. Παραθέτουμε τους 10 τελευταίους στίχους αυτού του άσματος, όπου μιλάει ο Οδυσσέας για τον θάνατό του. Η μετάφραση είναι του Τάκη Παπατσώνη:

...Τότε μπροστά μας
ορθώθηκε ένα όρος. Από το μάκρος
που μας ξεχώριζε φαινόταν σκοτεινό, και όσο για το ύψος,
ποτέ μου δεν θυμόμουν ψηλότερο να 'χω αντικρίσει.
Τρελά χαρήκαμε σαν το είδαμε, μα η αναγάλλια
γρήγορα γύρισε σε θρήνο, γιατί απ' τη νέα τη γη
ένα μπουρνί ξέσπασε και χτύπησε σκληρά
την πλώρη μας, τρεις γύρους έκανε στα κύματα
το ξύλο μας, μα η τέταρτη ύψωσε την πρύμη μας,
τότε που η πλώρη βούλιαζε στον σίφουνα. Ήταν βουλή θεού,

27. Σύμφωνα με την περιγραφή του Δάντη, στην Κόλαση, ο Άδης έχει σχήμα αναποδογυρισμένου κώνου και αποτελείται από εννέα συνολικά κύκλους, ο καθένας από τους οποίους αντιστοιχεί σε συγκεκριμένες αμαρτίες. Στον 1^ο κύκλο περιλαμβάνονται τα αβάπτιστα μωρά και οι ενάρετοι ειδωλόλατρες, των οποίων η τιμωρία είναι ότι αδυνατούν να φθάσουν στο Παράδεισο. Στον 2^ο κύκλο τιμωρούνται οι φιλήδονοι, οι οποίοι είναι καταδικασμένοι να στροβιλίζονται σε μία διαρκή ανεμοθύελλα. Ο 3^{ος} κύκλος περιλαμβάνει τους λαίμαργους, οι ψυχές των οποίων κατασπαράσσονται από τον Κέρβερο. Στον 4^ο κύκλο υπάρχουν οι φιλάργυροι, που είναι καταδικασμένοι να κυλούν μεγάλα βάρη με το στήθος τους. Ο 5^{ος} κύκλος περιλαμβάνει τους οργισμένους και τους μνησικάκους, που χτυπούν ο ένας τον άλλο μέσα σε λασπωμένους βάλτους. Στον 6^ο κύκλο βρίσκονται οι αιρετικοί, εγκλωβισμένοι μέσα σε πύρινους τάφους. Ο 7^{ος} κύκλος περιλαμβάνει τους βίαιους, οι οποίοι διαχωρίζονται σε τρεις ομάδες. Στην πρώτη, υπάρχουν οι βίαιοι απέναντι στους λοιπούς ανθρώπους, και τιμωρούνται βρισκόμενοι μέσα σ' έναν βάλτο αίματος που βράζει· στην δεύτερη, οι βίαιοι απέναντι στον εαυτό τους, μεταμορφωμένοι σε δέντρα ή κυνηγημένοι από άγρια σκυλιά· και στην τρίτη, οι βίαιοι απέναντι στον Θεό και την φύση, απομονωμένοι σε μια έρημο φλεγόμενης άμμου, όπου μαίνεται μια πύρινη βροχή. Στον 8^ο κύκλο περιλαμβάνονται οι απατεώνες – δόλιοι, αποπλανητές, κολακείς, μάγοι ή ψευδοπροφήτες, διεφθαρμένοι πολιτικοί, κλέφτες κ.α. – οι οποίοι κολάζονται σε δέκα διαφορετικά βάραθρα. Στον κύκλο αυτό γίνεται λόγος για τον Οδυσσέα και τον Διομήδη. Σημειωτέον ότι ο Οδυσσέας δεν έφθασε εκεί που αργότερα έφθασαν ο Δάντης και ο Βιργίλιος (δηλ. στον 9^ο κύκλο), λόγω της θείας Χάριτος και της βοήθειας του Βιργιλίου και της Βεατρίκης. Τέλος, στον 9^ο κύκλο βρίσκονται οι προδότες, οι οποίοι τιμωρούνται με τον εγκλωβισμό τους, μέχρι το πρόσωπο, σε μια παγωμένη λίμνη. Στο βαθύτερο σημείο του Άδη, στο κέντρο της Γης, οι δύο περιπλανώμενοι – ο Δάντης και ο Βιργίλιος – παρατηρούν τον γίγαντα Εωσφόρο, ο οποίος τυραννά αδιάκοπα τους προδότες του Ιουλίου Καίσαρα Βρούτο και Κάσσιο, και τον προδότη του Ιησού Ιούδα.

το κύμα μάς κουκούλωσε, εκλείσθη η θάλασσα από πάνω μας.

Κατά τον Δάντη, ο Οδυσσέας ξανάφυγε από την Ιθάκη, πέρασε το Γιβραλτάρ, ίδρυσε την Λισσαβόνα και πνίγηκε στον Ωκεανό από ανεμοσίφουνα.

Σχετικά με τον θάνατο του Οδυσσέα, κατά τον Δάντη, ο Κωνσταντίνος Καβάφης έχει αναφέρει τα ακόλουθα: «Εκεί όπου ο Όμηρος απεφάσισε να σταματήσει και έθεσε τελείαν, είναι δύσκολον και επικίνδυνον να θελήσει άλλος να εξακολουθήσει την φράσιν. Αλλ' είναι εις τα δύσκολα και εις τα επικίνδυνα έργα όπου επιτυγχάνουσιν οι μεγάλοι τεχνίται· πιστεύω ότι ο αναγνώστης θα συμφωνήσει ότι του Δάντου η φαντασία διέπλασεν εικόνα ουχί αναξίαν του "sourano poeta"» [δηλ. του μεγαλύτερου ποιητή].

Ο Άγγλος ποιητής **Tennyson**, ο κυριότερος εκπρόσωπος της βικτωριανής ποίησης (2^ο μισό του 19^{ου} αι.), έγραψε ένα ποίημα με τίτλο *Οδυσσέας*, το οποίο περιέχεται στην συλλογή του *Ποιήματα* (1842), επηρεασμένη από το κλίμα του ρομαντισμού. Ο ποιητής βασίστηκε στην μεθομηρική παράδοση σχετικά με την ζωή και τον θάνατο του Οδυσσέα, που είχε ακολουθήσει ο Δάντης. Ενδεικτικό το ακόλουθο απόσπασμα του ποιήματος, το οποίο έχει την μορφή ενός μονολόγου του Οδυσσέα. Η μετάφραση είναι του Μαρίνου Σιγούρου:

...Κι αν δε μας πνίξει η τρικυμία, θα πάμε
στα μακάρια νησιά, τον Αχιλλέα
τον μεγαλόψυχο να ξαναϊδούμε!
Αρκετά κατορθώσαμε, μα πάντα
πολλά μένουν ακόμα, για να γίνουν,
κι αν δυνατοί δεν είμαστε σαν πρώτα
στα παλιά χρόνια, που δικά μας ήταν
γη κι ουρανός, είμαστε ακόμη κάτω,
γιατί καρδιές ανδρείες δε θ' αλλάξουν
κι αν ο καιρός κι η μοίρα τις κουράσουν...

Ο Νίκος Καζαντζάκης συνέθεσε την *Οδύσσεια*, ένα πραγματικά titάνιο έργο, αποτελούμενο από 33.333 στίχους· το άρχισε το 1924 στο Ηράκλειο, και το ολοκλήρωσε το 1938 στην Αίγινα. Ο συγγραφέας ταυτίστηκε με τον ελεύθερο, αδάμαστο και ασυμβίβαστο Οδυσσέα, που πάντοτε ταξίδευε μέσα του, που εξουσίαζε και περιγελούσε θεούς και ανθρώπους, θάλασσα κι ουρανό. Ο ίδιος ο Καζαντζάκης γράφει για το έργο του: «Η Οδύσσεια συνεχίζει το τεράστιο έπος της άσπρης φυλής – τον Όμηρο. Κλει ένα κύκλο που τόσο αιώνες τον αφήχαν ανοιχτό...». Και ο Παντελής Πρεβελάκης²⁸ αναφέρει: «Ο πολυπλόκτος έχει γυρί-

28. Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας, Αθήνα 1958, σσ. 111 – 112.

σει στην Ιθάκη, σκότωσε τους μνηστήρες. Η νέα Οδύσσεια αρχίζει μ' ένα λουτρό καθαρμού, που προμηνά μια νέα ζωή. Ποια θα 'ναι αυτή, θα το μαρτυρήσει το Ποίημα... Οι Μοίρες που τον έχουν μοιράνει – ο Τάνταλος, ο Προμηθέας κι ο Ηρακλής – έχουν φυτέψει στο στήθος του μιαν "άπατη" καρδιά, και στο κρανίο του ένα "σπόρο μεγάλο φως": στο χέρι του έχουν βάλει το "σιδερό μαχαίρι". Ο Οδυσσέας δεν είναι καμωμένος για να σαπίσει στην Ιθάκη». Πράγματι, ο Οδυσσέας δεν μπορεί πια να μείνει κοντά στην φρόνιμη ή άφρονη Πηνελόπη. Ένας θεός κι ένας δαίμονας παλεύουν μέσα του. Παίρνει μερικούς εθελοντές, διαλεχτά παλικάρια, αρματώνει το καράβι του, κι αρμενίζει για το Νότιο Πόλο. Η μοναξιά του είναι απόλυτη: «μεγάλη λεύτερη χαρά!» Ο ήλιος πνίγεται ολόένα στην καταχνιά, η μέρα λιγοστεύει, τα ρέματα δυναμώνουν. Πολικό σέλας... Την ίδια νύχτα το καράβι του τσακίζεται στα βράχια... Ο караβάς πατάει στεριά, φθάνει σε ένα χωριό που σπιθοβολά μες στη νύχτα. Ξεχειμωνιάζει με τους ντόπιους. Παγωνιά, πείνα, κοσμικός τρόμος... Ο καιρός ανοίγει. Ο Οδυσσέας ρίχνει στο νερό την καινούργια πλωτή του... Ο ποιητής παρακαλιέται τον Ήλιο να πάρει στην αγκάλη του τον Οδυσσέα. Ο Ήλιος τον θρηνά, ο Χάρος θρονιάζεται στην πλώρα, αντίκρυ στον καπετάνιο. Ο Οδυσσέας σταυρώνει τα χέρια του, αφήνει το ρέμα να τον πάρει... Αποχαιρετάει και εγκωμιάζει: το χώμα, το νερό, τη φωτιά, τον αγέρα: τέλος, το Νου, το μεγάλο πρωτομάστορα που τα έσμιγε. Ένα παγόβονο διαβαίνει μπρος στον Οδυσσέα... Πέφτει στο νερό, σκαρφλώνει στο κρούσταλλο. Ξαρμάτωτος, ολόγυμνος! Ο ήλιος τον θρηνά, η θάλασσα τον μοιρολογιέται. Ο «μέγας αθλητής» ρίχνει, σα λύχνος που σβήνει, μιαν ύστερη αναλαμπή: είναι ένα προσκλητήριο: «Όσοι πιστοί, νεκροί και ζωντανοί, συντρόφοι αγαπημένοι!». Το άκουσμα το άκουσαν οι συντρόφοι του: νεκροί και ζωντανοί... Το караβάνι των ίσκιων θρονιάζεται πάνω στο παγόβονο. Κανένας δε λείπει! Ακόμα και τα πράγματα που αγάπησε ο Οδυσσέας φτάνουνε σα σύννεφα: πωρικά, λουλούδια, λαλούμενα... Τελευταίοι πατούν... οι τρεις μυθικοί πρόγονοι: ο Τάνταλος, ο Προμηθέας κι ο Ηρακλής. Στήνονται καταμεσής σαν άλμπουρα... Το παγόβονο αρμενίζει σαν πάχνη. Ακούγεται ο «λάλος του γυρισμού». Εξαύλωση! Ο ρους του Οδυσσέα πηδάει, λευτερώνεται «κι απ' το στερό κλουβί, τη λευτεριά του».²⁹

Η **Μαργαρίτα Λυμπεράκη** – συγγραφέας των μυθιστορημάτων *Τα δέντρα*, *Τα ψάθινα καπέλα* και *Ο άλλος Αλέξανδρος*, και σεναριογράφος της *Μαγικής πόλης* του Νίκου Κούνδουρου, και της *Φαίδρας* του Jules Dassin – έγραψε, το 1967 στα γαλλικά και το 1972 στα ελληνικά, το θεατρικό έργο *Το μυστικό κρεβάτι*, με θέμα τον θάνατο του Οδυσσέα. Το βιβλίο φέρει τον τίτλο *Μυθικό Θέατρο* και περιλαμβάνει δύο ακόμη θεατρικά έργα της Λυμπεράκη, την *Γυναίκα του Κανδαύλη* και τις *Δαναίδες*. Εκδόθηκε στην Αθήνα, το 1980, από τις εκδό-

29. Πρεβελάκης, σσ. 121 – 123.

σεις *Ερμής*, οι δε θεατρικές παραστάσεις του έργου *Το μυστικό κρεβάτι* δόθηκαν, το 1995, στο Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο Κομοτηνής.

«Όλα τα έργα της Μαργαρίτας Λυμπεράκη είναι δομημένα πάνω σ' ένα Μύθο, που μας βάζει μπροστά σε μία Πράξη, όπου συντελείται ένας φόνος... Ο φόνος είναι το μυθικό υλικό, η πρώτη ύλη του Μύθου. Και το θέατρο είναι αυτός ο κρίκος, ο κλοιός: Μύθος – Θέατρο – Φόνος. Ένας κλοιός φοβερός, από τον οποίο κανένας θεατρικός συγγραφέας δεν μπορεί να ξεφύγει. Όλα τα έργα του Shakespeare είναι η ιστορία ενός φόνου. Στους αρχαίους τραγικούς βλέπουμε το ίδιο. Η Μαργαρίτα Λυμπεράκη χρησιμοποίησε για τα έργα της τον όρο “Μυθικό Θέατρο” για να τονίσει ίσως κάτι που είναι δεδομένο, αλλά που έχει ξεχαστεί: ότι το θέατρο δεν μπορεί παρά να είναι Μυθικό. Αισθάνθηκε την ανάγκη να ξαναγυρίσει στις ρίζες. Και στις ρίζες υπάρχει πάντα ο Μύθος και ο Φόνος... Στο “Μυστικό κρεβάτι” αυτός που φονεύεται είναι ο Οδυσσέας, από έναν γιο άγνωστο, ξένο, τον Τηλέγονο. Η Πηνελόπη όμως, αυτό το σύμβολο της γυναικείας μοίρας που περιμένει αιώνια και πιστά τον άντρα, είναι όχι μόνον γνώστης του φόνου αλλά και ο συνδετικός κρίκος μεταξύ του νεκρού και του γιου – δολοφόνου, για να διαιωνιστεί η Πατριαρχία που ουσιαστικά αυτή εξουσιάζει...»³⁰, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η κόρη της Λυμπεράκη, η συγγραφέας Μαργαρίτα Καραπάνου.

Στην ομηρική νεκρομαντεία του Τειρεσία η Λυμπεράκη προσθέτει ότι ο Οδυσσέας θα χτυπηθεί από κάποιον που του μοιάζει. Έτσι, ο ήρωας περιμένει τον θάνατό του από το χέρι του μονάκριβου γιού του, του Τηλεμάχου. Όμως, ένας άλλος γιός, άγνωστος, ξένος, θα τον σκοτώσει, ο Τηλέγονος. Και η Πηνελόπη θα μεταβιβάσει το μυστικό του κρεβατιού, το ερωτικό μυστικό, από πατέρα σε γιό, από τον Οδυσσέα στον Τηλέγονο.

«...Αυτός που φονεύεται είναι ο άντρας. Αυτή που επιζεί είναι η γυναίκα και η ίδια η ζωή, που συνεχίζεται θριαμβευτικά» γράφει μεταξύ άλλων η συγγραφέας στο προλογικό σημείωμα του βιβλίου της.

Τα πρόσωπα του έργου είναι: ο Οδυσσέας, η Πηνελόπη, ο Τηλέμαχος και ο μάντης Θεοκλύμενος (ήρωες ομηρικοί), ο Τηλέγονος και οι δούλες του παλατιού της Ιθάκης, πρόσωπα βουβά, ευκίνητα, ίσως χορεύτριες. Οι 16 σκηνές του έργου διαδραματίζονται είτε στην αυλή του παλατιού της Ιθάκης, με θέα προς τη θάλασσα, είτε στο νυφικό δωμάτιο, είτε σε μια παραλία.

Η Λυμπεράκη ακολουθεί πιστά το ομηρικό κείμενο σε αρκετά σημεία του έργου της. Από την πρώτη κιόλας σκηνή, η προφητεία του Τειρεσία αρχίζει να ξεδιπλώνεται, καθώς ο Οδυσσέας διηγείται στην Πηνελόπη την συνάντησή του με τον άλλο οδοιπόρο, μιμούμενος τα δύο πρόσωπα, μ' ένα κουπί στον ώμο.

Σε όλο το έργο πλανιέται ο χρησμός του Τειρεσία: μοιάζει με παρουσία πα-

30. περιοδικό *Η λέξη*, αρ. 31, Ιαν. 1984.

ντοδύναμη, που κινεί τα νήματα της δράσης, προκαλεί συναισθήματα, ρυθμίζει τρόπους συμπεριφοράς, υπαγορεύει λόγια και σιωπές. Ο Θηβαίος μάντης ακολουθεί τον Οδυσσέα της Λυμπεράκη σαν σκιά επίμονη, στις σκέψεις, στα λόγια, στα όνειρά του: *Νομίζω πως ονειρεύτηκα τον Τειρεσία. Το ταξίδι μου στη χώρα των νεκρών, το ξανάκανα ετούτη τη νύχτα, στον ύπνο μου... Όταν ο ήλιος ανέβει λίγο ακόμη θα κατέβω στην παραλία. Έχω όρεξη να κολυμπήσω, να διαλυθούμε τα όνειρα, και τα καλά και τα κακά. Θα ξαναπάρω τις νεανικές μου συνήθειες, ίσως έτσι ξαναβρώ και τη νεανική μου ρώμη...*³¹

Ο χρησμός του Τειρεσία κρατά συνεχώς δέσμιο τον ήρωα: *Πηνελόπη, πρέπει να ξαναφύγω. Ξύπνα. Ξύπνα. Γυρίζω απ' τους νεκρούς. Πλέοντας όλο προς τη δύση, βρέθηκα στη χώρα των νεκρών, ρώτησα το νεκρό Τειρεσία για το γυρισμό μου, κι εκείνος μου 'πε πως μια δοκιμασία ακόμα με περιμένει, μια δοκιμασία φοβερή. Πρέπει να ξαναφύγω μ' ένα κουπί στον ώμο, να πάω από πόλη σε πόλη, από χώρα σε χώρα, να περπατάω συνέχεια ωσότου συναντήσω ανθρώπους που δε γνωρίζουν τη θάλασσα. Μια μέρα, στο δρόμο μου, θ' ανταμώσω έναν άλλον οδοιπόρο που θα με ρωτήσει: «Γιατί έχεις ένα δίκρανο στον ώμο;» Την ημέρα αυτή, και στο ίδιο μέρος, θα φυτέψω τὸ κουπί μου στη γη. Και θα γυρίσω στην πατρίδα, στην Ιθάκη. Αργότερα είπες, όταν θα 'μαι πια γέρος, θα 'ρθει προς εμέ ο θάνατος, θα 'ρθει από τη θάλασσα. Από τη θάλασσα; Ή μακριά από τη θάλασσα;³² Η Πηνελόπη μάταια προσπαθεί να τον καθησυχάσει. Ο Οδυσσέας εξακολουθεί να ανησυχεί, να αναρωτιέται: *Από πού θα 'ρθει θάνατος; Από τη θάλασσα ή μακριά απ' τη θάλασσα; Και ποιος θα με χτυπήσει;*³³ Υποψιάζεται τον Τηλέμαχο, τον οποίο και αποφασίζει να εξορίσει στην Κεφαλληνία. Αργότερα, όμως, το μετανιώνει, πείθεται και ηρεμεί. Ο Τηλέμαχος ανησυχεί, καθώς είναι βέβαιος ότι αυτός, σύμφωνα με τον χρησμό, θα σκοτώσει τον πατέρα του. Αργότερα αποχαιρετά τους γονείς του και φεύγει. Ο Οδυσσέας εκφράζει στην Πηνελόπη την λύπη αλλά και την ανακούφισή του για την φυγή του Τηλεμάχου, το κέφι του να κατέβει στη θάλασσα με τα σκυλιά, και την επιθυμία του να βρεθούν επιτέλους μόνοι το βράδυ.*

Στην 12^η σκηνή, όπου πλέον φαίνεται καθαρά η ολοένα και μεγαλύτερη απομάκρυνση της συγγραφέως από τα ομηρικά δεδομένα, και η επίδρασή της από τον Ευγάμμωνα και τον Σοφοκλή, παρακολουθούμε την συνάντηση, στην παραλία, του Τηλεγόνου που μόλις έχει φτάσει και του Τηλεμάχου που είναι έτοιμος να φύγει.

Το κεντρικό γεγονός διαδραματίζεται στην 13^η σκηνή, όπου πραγματοποιείται η μοιραία συνάντηση του Τηλεγόνου με τον Οδυσσέα. Ο Τηλέγονος κραυ-

31. Σκηνή II, σ. 134.

32. Σκηνή V, σ. 147.

33. Σκηνή V, σ. 148.

γάζει: *Μ' ακούς; Τί κάνεις; Τί θες να κάνεις; Να με σκοτώσεις; Μη με σκοτώσεις. Είμαι ο γιός του Οδυσσέα. Κι έρχομαι απ' τα πέρατα της γης για να τον βρω. Θέλω να δω τον πατέρα μου, θέλω να τον γνωρίσω, είμαι ο γιός του Οδυσσέα, και κρατώ μαζί μου σύμβολα αναγνώρισης, αποδείξεις που μου 'δωσε η μάνα μου. Είμαι ο γιος του βασιλιά αυτού του τόπου. Μη με σκοτώσεις.*³⁴ Κι έπειτα, σκύβει για να γλυτώσει από το βέλος. Παίρνει το τόξο του και σημαδεύει. Το τόξο βρίσκει τον Οδυσσέα, που σωριάζεται νεκρός. Τα σκυλιά του ουρλιάζουν. Ο Τηλέγονος βρίσκεται μπροστά στο πτώμα του Οδυσσέα, και ο Τηλέμαχος, που στην αρχή δεν βλέπει το πτώμα, τρέχει προς αυτόν. Σκύβουν κι οι δύο πάνω από το πτώμα, και ο Τηλέμαχος μονολογεί: *Κόκκαλο από ψάρι, από πελώριο σαλάχι που ζει σε μακρινές θερμές θάλασσες. Το φαρμακωμένο βέλος ήρθε λοιπόν από τη θάλασσα. Σαν κι εμένα. Ποιο είναι τ' όνομά σου;*³⁵ Τα δυο αδέλφια αποκαλύπτουν τα ονόματά τους και δίνουν τα χέρια πάνω από το πτώμα του πατέρα τους. Ο Τηλέμαχος φεύγει για το νησί της Κίρκης, και ο Τηλέγονος πηγαίνει στο παλάτι να αναγγείλει το τραγικό νέο στην Πηνελόπη.

Στην τελευταία σκηνή (νύχτα, μέσα στο νυφικό δωμάτιο), η Πηνελόπη εξομολογείται στον Τηλέγονο: *Κοίταξε αυτό το κρεβάτι. Είναι καρφωμένο στη γη. Ριζωμένο στη γη. Είναι κορμός ελιάς. Ο Οδυσσέας δεν θέλησε να κόψει το δέντρο αυτό που φύτρωνε στην ανλή όμορφο και δυνατό. Έτσι έχτισε τους τοίχους της κάμαράς μας γύρω από την ελιά. Έκοψε το φύλλωμά της, τα κλαδιά, ένα μέρος του κορμού και κράτησε το άλλο σα βάση. Ο ίδιος διακόσμησε τη βάση του κρεβατιού με ασήμι και φίλντισι. Κι από την μια άκρη στην άλλη τέντωσε λουρίδες από πετσί κόκκινο χτυπητό. Ήταν το μυστικό μας. Τώρα το ξέρεις.*³⁶ Η περιγραφή αυτή του κρεβατιού από την Λυμπεράκη σχετίζεται άμεσα με την ομηρική περιγραφή, που απαντά στην ραψωδία ψ 184 – 204:

*τίς δέ μοι ἄλλοσε θῆκε λέχος; χαλεπὸν δέ κεν εἶη
καὶ μάλ' ἐπισταμένῳ, ὅτε μὴ θεὸς αὐτὸς ἐπελθὼν
δηϊδίως ἐθέλων θεῇ ἄλλῃ ἐνὶ χώρῃ.
ἀνδρῶν δ' οὐ κέν τις ζωὸς βροτὸς, οὐδὲ μάλ' ἡβῶν,
ρεῖα μετοχλίσσειεν, ἐπεὶ μέγα σῆμα τέτυκται
ἐν λέχει ἀσκητῶ· τὸ δ' ἐγὼ κάμον οὐδὲ τις ἄλλος.
θάμνος ἔφντανύφυλλος ἐλαίης ἔρκεος ἐντός,
ἀκμηνὸς θαλέθων· πάχετος δ' ἦν ἥϊτε κίων.
τῷ δ' ἐγὼ ἀμφιβαλὼν θάλαμον δέμον, ὄφρ' ἐτέλεσσα,
πυκνήσιν λιθάδεσι, καὶ εὖ καθύπερθεον ἔρεψα,*

34. Σκηνή XIII, σ. 174.

35. Σκηνή XIV, σ. 175.

36. Σκηνή XVI, σ. 177.

κολλητάς δ' ἐπέθηκα θύρας, πυκινῶς ἀραρυίας.
 καὶ τότε ἔπειτ' ἀπέκοψα κόμην τανυφύλλον ἐλαίης,
 κορμὸν δ' ἐκ ῥίξης προταμὼν ἀμφέξεσα χαλκῷ
 εὖ καὶ ἐπισταμένως, καὶ ἐπὶ στάθμην ἴθυνα,
 ἐρμῖν' ἀσκήσας, τέτρηνα δὲ πάντα τερέτρω.
 ἐκ δὲ τοῦ ἀρχόμενος λέχος ἔξεον, ὄφρ' ἐτέλεσσα,
 δαιδάλλων χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἥδ' ἐλέφαντι·
 ἐν δ' ἐτάνυσσ' ἱμάντα βοδὸς φοίνικι φαινόν.
 οὕτω τοι τότε σῆμα πιφάσσκομαι· οὐδὲ τι οἶδα,
 ἦ μοι ἔτ' ἔμπεδόν ἐστι, γύναι, λέχος, ἥ τις ἤδη
 ἀνδρῶν ἄλλοσε θῆκε, ταμῶν ὑπο πυθμέν' ἐλαίης.

Το Μυστικό κρεβάτι της Μαργαρίτας Λυμπεράκη τελειώνει με τον συναρπαστικό μονόλογο του Τηλεγόνου προς την Πηνελόπη: Όταν η μάνα μου έκλαιγε από ζήλεια για σένα, έπινα τα δάκρυά της, ο πόνος της με πλημμύριζε με ανεξήγητη ευδαιμονία. Μια μέρα αυτή τη γυναίκα θα την δω, θα την συναντήσω, έλεγα στον εαυτό μου. Η μάνα μου έκλαιγε με λυγμούς, έκρυβα τη λαχτάρα μου μέσα στα μουνσκεμένα από τα δάκρυα μαλλιά της, μέσα στον κόρφο της που ήταν ωραίος κι αρμυρός σαν τη θάλασσα. (Η Πηνελόπη τον ακούει σαν σε όνειρο. Πλησιάζει ο ένας τον άλλον). Είσαι πιο ψηλή και πιο όμορφη απ' την Πηνελόπη, αλλά η Πηνελόπη μου λείπει, της είπε ο πατέρας μου την τελευταία μέρα, και πριν χωριστούν κάναν έρωτα μπροστά μου στην αμμονδιά. Τα κορμιά τους πάνω στην άμμο πήραν το χρώμα του ήλιου που έδνε, το κάθε χαλίκι πήρε το χρώμα του ήλιου που έδνε. Η νύχτα όμως έπεσε απότομα. Ακουγα τη θάλασσα ν' ανασαίνει.³⁷

Βάσει των προαναφερθέντων κειμένων, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο θάνατος του Οδυσσέα προήλθε, σύμφωνα με τις περισσότερες παραλλαγές, από το δόρυ του γιου του Τηλεγόνου, που απέληγε σε κέντρον θαλασσίας τρυγόνος. Το βέβαιο είναι ότι όλοι οι συγγραφείς, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, — με εξαίρεση τον Θεόπομπο (Müller FHG, 114, σ. 296) και τον Απολλόδωρο (Επιτομή, VII, 40) — συνδέουν τον θάνατο του ήρωα, όπως άλλωστε και τις κακουχίες ολόκληρης της ζωής του, με τη θάλασσα. Η επικρατέστερη αυτή εκδοχή διατυπώνεται με λιτότητα και σαφήνεια από τον Ευστάθιο³⁸ (Οδ. 1676, 48 – 49): ...καὶ οὕτω τῷ κατὰ θάλασσαν αἰεὶ κακῶς πρᾶττοντι ἐκ θαλάττης αἰθις ὁ θάνατος, ὃς ἔπεφνεν αὐτόν...

37. Σκηνή XVI, σσ. 177 – 178.

38. Tom. I, σ. 404.